

İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA 1918 YILINDA SURİYE-FİLİSTİN CEPHESİ'NDEKİ TÜRK-ALMAN ASKERLERİ ARASINDAKİ SORUNLAR

Ahmet Can HACIOĞLU¹

Özet

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanlar, Osmanlı ordusunda söz sahibi olmaya başlamışlardı. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında dâhil olmasıyla artarak devam etmişti. Suriye-Filistin Cephesi'nde görevlendirilen Yıldırım Ordular Grubu ile Almanlar, Osmanlı ordularının kontrolünü resmen üstlerine almışlardı.

Yıldırım Ordular Grubu'ndaki Alman askerleri ile Türk askerleri arasındaki ilişki hem Suriye-Filistin Cephesi'nde savaşmış kişilerin anıları hem de İngiliz belgeleri incelenerek bu çalışmada ortaya konulmuştur. Bahsi geçen İngiliz belgeleri, ağırlıklı olarak savaş esirlerinin, görgü tanıklarının ve ajanların ifadelerine dayanmaktadır. Ayrıca, Suriye-Filistin Cephesi'ni konu alan çeşitli makale, kitap ve tezlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Suriye-Filistin Cephesi, Yıldırım Ordular Grubu, Türk-Alman ilişkileri, İttifak Devletleri.

PROBLEMS BETWEEN TURKISH-GERMAN SOLDIERS ON THE SYRIA-PALESTINE FRONT IN 1918 IN THE LIGHT OF BRITISH ARCHIVE DOCUMENTS

Abstract

Before World War I, the Germans had begun to gain power in the Ottoman army. This situation continued to increase when the Ottoman Empire entered World War I on the side of Germany. With the deployment of the Yıldırım Army Group to the Syria-Palestine front, the Germans officially took command of the Ottoman armies.

This study has revealed the relationship between the German soldiers and the Turkish soldiers in the Yıldırım Army Group by examining both the memoirs of those who fought in the Syria-Palestine Front and British documents. These British documents are mainly based on the testimonies of prisoners of war, eyewitnesses and agents. In addition, various articles, books and theses on the Syria-Palestine Front have been used.

Keywords: World War I, Syria-Palestine Front, Yıldırım Army Group, Turkish-German Relations, Central Powers.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti, bir ittifak arayışı içine girmişti. Bu doğrultuda 22 Temmuz 1914 tarihinde Harbiye Nazırı Enver Paşa, Almanya Büyükelçisi Wangenheim'a ittifak teklifinde bulunmuştu. 24 Temmuz 1914 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan Wangenheim'a gönderilen telgrafta, Osmanlı Devleti ile ittifak görüşmelerine başlaması istenmişti. Böylece Osmanlı Devleti ile Almanya arasında ittifak görüşmeleri başlamıştı. Bu iki devlet arasında gerçekleşen bir dizi görüşmeden sonra 2 Ağustos 1914 tarihinde ittifak anlaşması imzalanmıştı. Aynı gün Osmanlı Devleti seferberlik ve tarafsızlık

¹ Dr., ahmetcanhacioglu@outlook.com, (<https://orcid.org/0000-0001-8554-5509>).

ilanında bulunmuştu.² 29 Ekim 1914 tarihine gelindiğinde Amiral Souchon; Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın bilgisi dâhilinde, Berlin'den aldığı talimat doğrultusunda Karadeniz'deki Rus limanlarına saldırarak Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na sokmuştu.³

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girdiği dönemdeki askerî yapısına bakıldığında son derece ilginç bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Şöyle ki, Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'nda uğramış olduğu yenilgiden sonra Almanya'dan askerî uzmanlar talep etmişti. Bunun üzerine Almanya, Osmanlı Devleti'ne General Otto Liman von Sanders'in başkanlığında bir Alman askerî heyeti göndermişti.⁴ Bahsi geçen heyet 14 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'a gelerek göreve başlamıştı.⁵ Heyet başkanı Liman von Sanders'e geniş haklar verilmişti. Buna göre, Liman von Sanders, ordu ve ülke savunması ile ilgili sorunlara ilişkin bilgilendirilecekti. İstanbul ve civarında konuşlu bulunan Osmanlı I. Ordusu ile askerî eğitim kurumları onun emrindeydi. Yabancı subayların görevlendirilmesi konusunda tam yetkiliydi. Osmanlı Devleti sınırları dahilinde sınırsız teftiş yetkisine sahipti.⁶

Liman von Sanders'in yukarıda ifade edildiği gibi geniş yetkilere sahip olmasına rağmen, Alman Genelkurmayı Osmanlı askerî sistemine ve karar verme sürecine dahil olmak istemişti. Bu doğrultuda Genelkurmay ikinci başkanlığı görevine Albay Bronsart von Schellendorf getirilmiş, önemli şubelere Alman subayları yerleştirilmiş ve kayda değer bir kısmı Almanya'da eğitim görmüş Osmanlı kurmay subayları şubelere muavin olarak atanmıştı.⁷

Almanlar, Osmanlı Genelkurmayı'nda önemli noktalara kendi askerlerini yerleştirmeyi başarmışlardı. Ancak Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren Almanların sayısı hakkında çeşitli kaynaklar tarafından farklı bilgiler verilmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul'daki büyükelçiliğinde askerî ataşe olarak görev yapmış olan Joseph Pomiankowski, savaş boyunca Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren Almanların sayısının 18.000 ile 20.000 civarında

² Cemal Akbay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 43-44, 47-51, 53, 55, 58, 61, 64.

³ Gültekin Yıldız, "Birleşik Harekât Tecrübesi Olarak Cihan Harbinde Türk-Alman Askerî İttifakı", *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak*, Uluslararası Sempozyum, 20-21 Kasım 2014/İstanbul, ed. Zekeriya Türkmen, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmaları Enstitüsü, s.194. Osmanlı Bahriye Nezareti, 9 Eylül 1914 tarihinde Amiral Souchon'u Osmanlı Donanması Birinci Komutanlığı'na getirmişti. Bkz. Akbay, a.g.e., s.210. Karadeniz olayı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akbay, a.g.e., s.227-239.

⁴ Cenk Reyhan, "Türk-Alman İlişkileri (1878-1914)", *Belleten*, Cilt: LXIX, Sayı: 254, Nisan 2005, s.240. Bu heyetin resmi adı "Heyet-i Islahiye-i Askeriye" olmasına karşın yaygın olarak bilinen adı "Sanders Misyonu" dur. Bkz. Mesut Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 30, Güz 2019, s.30.

⁵ Abdürrauf Bey, *Binbaşı Abdürrauf'un Harp Günlükleri: Osmanlı Genelkurmayı'nda Alman Komutanların Emrinde*, haz. Mesut Uyar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2022, s.19, 144.

⁶ Carl Mühlman, *İmparatorluğun Sonu 1914: Bir Alman Subayının Gözünden Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı Girişi*, çev. Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s.28.

⁷ Abdürrauf Bey, a.g.e., s.19, 144-145.

olduğunu belirtmişti.⁸ Edward J. Erickson, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'ndeki Alman sayısının 20.000'e kadar çıkmış olabileceğini kitabında aktarmıştı. Ancak bu sayının içinde Osmanlı Devleti'nin altyapısını ve ekonomisini ileriye götürmek için bu topraklara getirilmiş olan siviller ile onların ailelerinin de dahil olduğuna dikkat çekmişti.⁹ Liman von Sanders, 8 Mayıs 1918 tarihli raporunda Suriye-Filistin Cephesi'ndeki Yıldırım Ordular Grubu'nda 13.552 Alman askeri olduğunu ifade etmişti.¹⁰ Osmanlı cephelerinde görev yapan Alman askerî personelini oluşturanlar arasında subaylar, erler, tabipler, teknisyenler, işçiler ve mühendisler yer almıştı.¹¹ Bununla birlikte Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda cepheye 3.000.000 asker göndermişti.¹²

Yukarıdaki sayılara bakıldığında son derece ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Almanların Osmanlı cephelerine gönderdiği muharip asker sayısı ile Osmanlı Devleti'nin cepheye gönderdiği asker sayısı arasında bir uçurum oluşmuştur. Buna karşın Alman Genelkurmayı, Osmanlı ordusunda söz sahibi olmuştur. Ayrıca bu kadar az sayıdaki Alman askerin cephedeki muharebelerin gidişatını nasıl etkilediği ayrı bir araştırma konusudur.

Alman askerlerinin yer aldığı Osmanlı cephelerinden birisi de Suriye-Filistin Cephesi olmuştur. Bu cephedeki Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkiye değinen çeşitli eserler kaleme alınmıştır. İsmet Üzen'in "Birinci Dünya Savaşında Sina ve Filistin Cephesindeki Türk-Alman Subayların Çeşitli Konularda Çatışması (1914-1918)" adlı makalesi Türk ve Alman subayların arasındaki sorunlara ışık tutması bakımından önemlidir. Bahsi geçen makalede aktarıldığına göre, Türk ve Alman subayları arasındaki çatışmanın iki nedeni vardı. Birinci neden, Alman subaylarının Osmanlı Devleti'ni Almanya ile eşit bir devlet olarak görmemeleri ve kendilerini bir Alman sömürgesindeymiş gibi hissetmeleriydi. İkinci neden ise, Almanların bahsi geçen davranışları nedeniyle Türklerin egemenlik haklarını Almanlarla paylaşmak konusunda kıskanç olmalarıydı. İsmet Üzen bu çalışmasında ağırlıklı olarak anılardan yararlanmıştır.¹³

Bu makalede, İsmet Üzen'in makalesinden farklı olarak, İngiliz arşiv belgelerinden yararlanılmış ve savaşın son yılına odaklanılmıştır. Bahsi geçen İngiliz belgelerine yansıyan olaylara bakıldığında, 1918 yılında Suriye-Filistin Cephesi'nde hem cephe hattında hem de

⁸ Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü: 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, çev. Kemal Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014, s.13, 52.

⁹ Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, çev. Mehmet Tanju Akad, 3. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.306.

¹⁰ Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi: Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, çev. Fahri Çeliker, 2. Baskı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.204.

¹¹ *Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, haz. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s.113.

¹² Gerhard Grühhaber, *Türk Ordusunda Alman Ruhü: Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi*, çev. Bozkurt Leblebicioğlu, Say Yayınları, İstanbul, 2022, s.29.

¹³ İsmet Üzen, "Birinci Dünya Savaşında Sina ve Filistin Cephesi'nde Türk-Alman Subayların Çeşitli Konularda Çatışması (1914-1918)", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 2014, s.79-80.

cephe hattı gerisinde Türk ve Alman askerleri arasında çeşitli sorunlar yaşandığı görülmüştür. Bu nedenle cephe hattındaki sorunlar ile cephe gerisindeki sorunlar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

1. 1918 Yılına Kadar Suriye-Filistin Cephesi

Osmanlı Başkomutanlığı, Birinci Dünya Savaşı'na dahil olduktan sonra Mısır'ı yeniden Osmanlı etkisi altına almak ve böylece İslam dünyasındaki saygınlığını arttırmak amacıyla 2-3 Şubat 1915 tarihinde Birinci Kanal Harekâtı'nı ve 4-5 Ağustos 1916 tarihinde İkinci Kanal Harekâtı'nı gerçekleştirmiş, ancak her iki harekât da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti'nin başarısızlıkla sonuçlanan kanal harekâtlarının ardından İngilizler, 1916 yılı sonlarında Sina-Filistin Cephesi'nde savunmadan saldırı pozisyonuna geçmişlerdir.¹⁵ Bu doğrultuda İngilizler, 26 Mart 1917 tarihinde Gazze'yi hedef alan bir taarruz gerçekleştirmişler, ancak Osmanlı savunmasını geçememişlerdir.¹⁶ 17 Nisan 1917 tarihinde İngilizler tekrar taarruza geçmiş olmalarına rağmen, Osmanlı ordusunun başarılı savunmasını aşamamışlardır.¹⁷

İngilizler bir yandan Filistin Cephesi'nde saldırırlarken diğer yandan Irak Cephesi'nde ilerlemişler ve 11 Mart 1917 tarihinde Bağdat'ı işgal etmişlerdi. Bu işgal ile Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasındaki prestiji zarar görmüştü.¹⁸ Bağdat'ın kaybı, Alman Genelkurmayı Karargâhı'nda da büyük bir üzüntü ile karşılanmıştı. Zira bu kayıp, siyasi açıdan Osmanlı Devleti'ndeki Alman nüfuzunu zayıflatmıştı. Askerî açıdan ise, Irak'taki İngiliz kuvvetlerinin Avrupa'ya sevk edilmesi riskini ortaya çıkarmıştı. Bu nedenlerden dolayı Almanya, Bağdat'ın geri alınması için Osmanlı Devleti'ne yardım vaadinde bulunmuştu.¹⁹

Bağdat'ın İngilizlerden geri alınması ve Filistin Cephesi'nin güçlendirilmesi için harekete geçen Osmanlı Başkomutanlığı ve Alman Başkomutanlığı, bu hedefler doğrultusunda yeni bir ordular grubu kurulmasını kararlaştırmışlardı.²⁰ Buradan hareketle 15 Temmuz 1917 tarihinde Yıldırım Ordular Grubu'nun teşkil emri verilmişti. Alman Asya Kolu, VI. Ordu ve VII. Ordu'dan oluşan Yıldırım Ordular Grubu'nun Komutanlığı'na General Von

¹⁴ Figen Atabey, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 66, Bahar 2020, s.65-66.

¹⁵ Franz Carl Endres, *Demir Haç Altında 1914-1918: Dünya Savaşında Osmanlı ve Filistin*, çev. Güray Beken, Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.44.

¹⁶ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.523.

¹⁷ Eugene Rogan, *Osmanlı'nın Çöküşü: Ortadoğu'da Büyük Savaş (1914-1920)*, çev. Özkan Akpınar, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.367, 369.

¹⁸ Atabey, a.g.m., s.66.

¹⁹ Pomiankowski, a.g.e., s.270.

²⁰ Emre Saral ve İsmail Tosun Saral, *Türklerle Beraber: Osmanlı Cepheleindeki Avusturya-Macaristan Askerî Birlikleri 1914-1918*, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.252-253; İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922:Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.185. Ayrıca bkz. Hayati Aktaş, *Türk-Alman İlişkileri (1913-1918)*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 1994, s.174-175. Enver Paşa, Almanların Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na General Falkenhayn'ın getirilmesi teklifini kabul etmiştir. Bkz. Aktaş, a.g.t., s.173.

Falkenhayn²¹ getirilmişti. Alman Asya Kolu²² ise II No'lu Paşa karargâhı, her biri üç bölüklü olmak üzere üç adet piyade taburu karargâhı, üç adet makineli tüfek bölüğü, topçu ve destek birliklerinden oluşmuştu. Bu kolu oluşturan askerlerin büyük bir kısmı, Batı Cephesi'nde savaş tecrübesi kazanmıştı. Alman Asya Kolu'na bağlı birliklerin, Türk birliklerinin içinde yer alması hedeflenmişti.²³

Yıldırım Ordular Grubu'nun kurulmasıyla Almanlar, Osmanlı Devleti'ne karşı uygulamış oldukları askerî hareket tarzının dışına çıkmışlardı. Şöyle ki, 1913 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren Alman askerî heyeti, gerekli görülen mevkilere Türk subayları yerine Alman subayları tayin etmekle görevlendirilmişti. Böylece Türk ordu teşkilatı ve işlerinin hem Alman anlayışına göre hazırlanması hem de yaptırılması hedeflenmişti. Ancak Yıldırım Ordular Grubu'nun kurulmasıyla bir Alman karargâhı ile bir Alman komutanı, büyük bir harekâtın başına geçmişti. Böylece Alman Başkomutanlığı harekâtın bütün mesuliyetini üzerine almıştı.²⁴ Sonuç olarak Bağdat'ın İngilizlerden geri alınması ve Filistin Cephesi'nin güçlendirilmesi amacıyla Yıldırım Ordular Grubu kurulmuştu. Ancak İtilaf Devletleri'nin Filistin Cephesi'ne ağırlık vermesi, planların değişmesine neden olmuştu.

²¹ Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Prusya Harbiye Nazırı olan General von Falkenhayn, 1914'ten 1916'ya kadar Alman Seferî Ordularının Kurmay Başkanlığını yapmıştır. Ancak Verdün'deki başarısızlık üzerine bu görevden ayrılarak 9. Alman Ordu Komutanlığı'na getirilmiştir. Bkz. Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, *Yıldırım, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 2002, s.4-5; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi: 1917 Yılı Hareketleri IVncü Cilt*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara, 1966, s.113.

²² Bu birliğe Alman Asya Kolordusu da denmektedir. Bkz. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.85. Şükrü Mahmut Nedim'in aktardığına göre, Alman Asya Kolu'nun muhrip personel sayısı ise 6500 kadardı. Bkz. Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı (1914-1918)*, çev. Abdullah Es, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1995, s.53. Alman Asya Kolu, Kasım 1917'de Filistin Cephesi bölgesine varmıştı. Bkz. Atabey, a.g.m., s.68. Bu çalışmada bahsi geçen birlikten Alman Asya Kolu olarak bahsedilecektir.

²³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.83, 85. Figen Atabey'in aktardığına göre, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı Karargâhı'nda 65 Alman ve 18 Türk subay vardı. Bkz. Atabey, a.g.m., s.67. İsmet Üzen'in makalesinde ifade ettiğine göre, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı, 64 Alman ve 11 Türk subaydan oluşmuştu. Bkz. Üzen, a.g.m., s.88; Wallach, a.g.e., s.194. 1916 yılının yaz aylarından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bir Osmanlı tümeninde komutanlık yapmış ve Filistin'deki muharebelere katılmış olan Hans Guhr'un anılarında aktardığına göre ise, Yıldırım Ordular Grubu'nun üst komuta heyetinin yedide altısı Almanlardan meydana gelmişti. Bkz. Hans Guhr, *Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza*, çev. Eşref Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.ix, 148. Almanlar Yıldırım Ordular Grubu bünyesine sadece subay göndermekle yetinmemişler, aynı zamanda maddi yardımda bulunmuşlardı. Liman von Sanders'in anılarında aktardığına göre, Almanlar savaşın etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için Yıldırım Ordular Grubu'na 5.000.000 altın lira tahsis etmişlerdi. Bkz. Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, çev. Eşref Bengi Özbilen, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.232. Bununla birlikte Zekeriya Türkmen, 5.000.000 Alman altınının Osmanlı Genelkurmayı'na borç verildiğini ifade etmiştir. Bkz. Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 47, 2000, s.397.

²⁴ Werner Steuber, *Cihan Harbi'nde Yıldırım*, çev. Bursalı Mehmet Nihat, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2021, s.36-37; Wallach, a.g.e., s.193.

Bu nedenle Yıldırım Ordular Grubu'nun Filistin Cephesi'nde görevlendirilmesine karar verilmişti.²⁵

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn, Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne gelirken Alman subay ve memurlardan oluşan 100-150 kişilik bir grup getirmişti. Ancak Falkenhayn'ın beraberinde gelen Almanlardan neredeyse hiçbiri ne Osmanlı Devleti'ni ne de Osmanlı ordusunu tanımıyordu. Bununla birlikte Falkenhayn, Osmanlı ordusu ve Filistin Cephesi gibi konularda bilgi sahibi olan Alman subaylarını Türkleşmiş olarak görmüştü. Bu nedenle bahsi geçen Alman subaylarını maiyetinden uzaklaştırmıştı.²⁶ Türkler hakkında kötü ithamlarda bulunmaktan geri kalmamıştı.²⁷ Falkenhayn zaman zaman Osmanlı üniforması giymesine rağmen, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'nda yer alan Alman subayları Alman rütbe ve üniformaları taşımışlardı.²⁸

Yıldırım Ordular Grubu'nun içinde yer alan Türk subayları, ikinci derecedeki görevlere atanmışlardı. Filistin Cephesi'ndeki harekâta yer alan kolordu ve tümen komutanlarının büyük bir kısmı Almanlardan oluşmuştu.²⁹ Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'ndaki bütün işlemler ve yazışmalar Almanca yapılmıştı. Sadece Osmanlı makamlarına tebliğ olunacak emirler, Türkçe'ye biraz hâkim bir Alman'ın yönetimindeki tercüme şubesinde çevrilmişti. Ne var ki, tercümelerin büyük bir kısmı anlaşılabilir bir halde yapılmıştı.³⁰ Tercümeler yüzünden sıklıkla yanlış anlamalar meydana gelmişti.³¹ Ayrıca tercüme edilmiş emirlerin yerine getirilmesi zaman almıştı.³² Osmanlı Devleti'ndeki ve Osmanlı cephelerindeki telsiz istasyonlarındaki personeller genellikle Almanlardan oluştuğu için ordu raporları da Almanca olarak yayınlanmıştı.³³

Liman von Sanders'in anılarında aktardığına göre, Yıldırım Ordular Grubu ilk teşkilinden itibaren Türk subayları tarafından bir Alman kuruluşu olarak görülmüştü. Bu nedenle Türk subayları Yıldırım Ordular Grubu'na güvenmemişlerdi.³⁴ Türkler bu görüşlerinde haksız sayılmazlardı, çünkü Almanlar Ortadoğu'da nüfuz sahibi olmak istemişlerdi. Bu doğrultuda harekete geçen Falkenhayn Suriye-Filistin'de bir Alman himayesi kurmayı amaçlamıştı.³⁵ IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın işlerine müdahale etmeye çalışmış, Nablus mutasarrıfını aşağılamış, valilere amirleriymiş gibi bildirimde bulunmuştu.³⁶

²⁵ Emre Saral ve İsmail Tosun Saral, a.g.e., s.252-253. Ayrıca bkz. Aktaş, a.g.t., s.174-175.

²⁶ Friedrich Freiherr Kress von Kressenstein, *Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk*, çev. Tahir Balaban, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s.316. Ayrıca bkz. Sanders, a.g.e., s.234.

²⁷ Üzen, a.g.m., s.90. Ayrıca bkz. Aktaş, a.g.t., s.176.

²⁸ Erkilet, a.g.e., s.12.

²⁹ Nedim, a.g.e., s.114.

³⁰ Erkilet, a.g.e., s.12, 152-153, 302.

³¹ Sanders, a.g.e., s.236.

³² Nedim, a.g.e., s.76.

³³ Sanders, a.g.e., s.313-314.

³⁴ Sanders, a.g.e., s.236.

³⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.8.

³⁶ Cemal Paşa, *Hatıralar*, haz. Alpay Kabacalı, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.228. Ayrıca bkz. Aktaş, a.g.t., s.174.

Almanlar, Filistin'e yerleşmiş Alman asıllı Yahudilerle iş birliği yapmışlardı. Buna karşılık Yahudiler, Almanlardan aldıkları bilgileri İngilizlere vermişlerdi.³⁷ Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı ise, Arapların Türklere güvenmediğini ileri sürerek Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olan Arap meselesine dahil olmak istemişti.³⁸ Falkenhayn'ın komutası altındaki Alman menzilleri, Osmanlı memurlarına ve Osmanlı subaylarına kötü muamelede bulunmaya teşebbüs etmişlerdi.³⁹ Bunun yanı sıra küçük rütbeli bir Alman subayın hatırı için bir Türk üsteğmen Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'ndan atılmıştı.⁴⁰

Osmanlı ordularının bir Alman tarafından komuta edilmesi, Türk subayları arasında tepkiye yol açmıştır. Özellikle VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın takınmış olduğu tavır ön plana çıkmıştır. Cemal Paşa, Enver Paşa'ya gönderdiği 5 Eylül 1917 tarihli yazıda Falkenhayn'ın Filistin Cephesi'nde görevlendirilmesine karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁴¹ Mustafa Kemal Paşa ise, Osmanlı Devleti'nin genel durumuna ilişkin 20 Eylül 1917 tarihli raporunda Almanlara yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan Almanlarla birlikte çıkmasının bir zorunluluk olduğunu, ancak Almanların bu durumdan ve savaşın uzamasından yararlanarak Osmanlı Devleti'ni sömürge haline getirmelerine karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn'ın her fırsatta Alman olduğunu ve Alman çıkarlarını ön planda tutacağını açıkladığını vurgulamıştır. Falkenhayn'ın aşiret reisleri ile görüşmek ve propaganda yapmak amacıyla Alman subayları gönderdiğini belirtmiştir. Falkenhayn'ın Araplar ile Türklerin düşman olduğunu, ancak kendilerinin tarafsız olduğunu bu nedenle Arapları kendi saflarına çekebileceğini ifade ettiğini aktarmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Almanların bütün Arabistan'ı kendi kontrolleri altına almayı hedeflediklerini açıklamıştır. Falkenhayn'ın Suriye ve Hicaz'ı komuta eden bir kişinin komutasına girmesi durumunda en yüksek sorumlunun bir Osmanlı olacağını, böylece Falkenhayn'ın sadece askerî komutan olarak kalacağını vurgulamıştır.⁴²

Mustafa Kemal Paşa, Halep'ten gönderdiği 24 Eylül 1917 tarihli ek raporunda Falkenhayn ve von Kress'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Falkenhayn'a hem askerî hem de siyasi açıdan asla güvenmediğini açıklamıştır. Ardından iki seçenek sunup birisinin uygulanmasını istemiştir. Birinci seçeneğe göre Falkenhayn asla Sina cephesinde görevlendirilmeyecekti. Sina'nın savunulması görevi, Arabistan başkomutanlığı emri altında VII. Ordu komutanında olacaktı. İkinci seçenek ise Mustafa Kemal Paşa'nın VII. Ordu

³⁷ Nedim, a.g.e., s.114

³⁸ Belen, a.g.e., C.IV, s.115.

³⁹ Cemal Paşa, a.g.e., s.228.

⁴⁰ Erkilet, a.g.e., s.303; Üzen, a.g.m., s.91; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: III, Kısım: III, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.375.

⁴¹ M. Talha Çiçek, *Cemal Paşa Suriye'de: Birinci Dünya Savaşı Yılları*, çev. Fatih Sel, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.416-418.

⁴² *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.105-111; Erkilet, s.71-73, 76-77; Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.400-402, 406-407. Ayrıca bkz. *Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, haz. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s.74-75; Üzen, a.g.m., s.89-90.

komutanlığı görevinden affıydı. Bu isteğine bir cevap verilmezse görevden ayrılacaktı. Ne var ki, Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya olumlu bir cevap vermemiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, VII. Ordu komutanlığından çekilmiş ve yerine Fevzi Paşa getirilmiştir.⁴³

Cemal Paşa, anılarında Mustafa Kemal Paşa ve Falkenhayn'ın arasında yaşananları aktarmış ve tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın haklı olduğunu belirtmiştir. Cemal Paşa'nın ifade ettiğine göre, Falkenhayn Mustafa Kemal Paşa'nın komutanı olduğu VII. Ordu işlerine müdahale etmeye teşebbüs etmişti. Mustafa Kemal Paşa ise, Falkenhayn'ın yetkisi dışındaki işlerle uğraşmasına engel olmak istemişti.⁴⁴

Mustafa Kemal Paşa, Alman çıkarlarına göre hareket eden Falkenhayn'ı engellemek için elinden gelen her şeyi yapmış ve başaramadığı noktada istifa ederek VII. Ordu'nun başından ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Falkenhayn'a yönelik bu çıkışı, Filistin Cephesi'ni kurtarmak için yapılmışsa da başarılı olmamıştır.

Yukarıdaki gelişmeler yaşanırken Başkomutan Vekili Enver Paşa, Filistin Cephesi'nde birtakım değişikliklere gitmiştir. Buna göre, Sina Cephesi Komutanlığı'nın adı VIII. Ordu olarak değiştirilmiş ve başına von Kress getirilmiştir. VI. Ordu ve VII. Ordu gibi, VIII. Ordu da Falkenhayn'ın komutanlığı altına verilmiştir. IV. Ordu'nun adı değişerek Suriye ve Garbi Arabistan Umum Komutanlığı yapılmıştır. Bu isim değişikliğine rağmen, komuta yine Cemal Paşa'da kalmıştır.⁴⁵

Filistin Cephesi'ndeki Türk komuta kademesinde önemli değişiklikler yaşanırken, İngilizler 31 Ekim 1917 tarihinde Birrüsebi'ye saldırmışlardır. Burayı aldıktan sonra Gazze'ye doğru taarruza geçmişler ve 6 Kasım'da Osmanlı cephesini Tellüşeria'da yarmışlardır. 8 Kasım'da Osmanlı ordusu çekilmeye başlamıştır. 9 Aralık 1917 tarihine gelindiğinde İngilizler Kudüs'ü işgal etmişlerdir.⁴⁶

VIII. Ordu Komutanı von Kress, sevk ve idarede yapmış olduğu hatalar neticesinde İngilizlere mağlup olmuş ve aynı cephede bulunan VII. Ordu'nun da yenilmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra von Kress, çeşitli konularda Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn ve Başkomutan Vekili Enver Paşa ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu yaşananlar sonucunda von Kress, VIII. Ordu Komutanlığı görevinden alınmış ve yerine Cevat Paşa getirilmiştir.⁴⁷

Filistin Cephesi'nde yaşanan bu yenilginin ardından Suriye ve Garbi Arabistan Umum Komutanlığı'nın başında bulunan Cemal Paşa, 12 Aralık 1917 tarihinde İstanbul'a gitmiştir.⁴⁸ 12 Ocak 1918 tarihine gelindiğinde Suriye ve Garbi Arabistan Umum Komutanlığı Karargâhı, Yıldırım Ordular Grubu'na bağlanmıştır. 18 Ocak 1918 tarihinde ise Suriye ve Garbi

⁴³ Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.409-416.

⁴⁴ Cemal Paşa, a.g.e., s.225.

⁴⁵ Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.407-408; Belen, a.g.e., C.IV, s.123.

⁴⁶ Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.429.

⁴⁷ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.389.

⁴⁸ Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.430.

Arabistan Umum Komutanlığı lağvedilmiş ve yerine IV. Ordu Komutanlığı kurulmuştur. Karargâhı Şam'da bulunacak bu ordunun komutanlığına Mersinli Cemal Paşa getirilmiştir.⁴⁹

Filistin Cephesi'ndeki durum kötüleşmeye başladıkça Türk komuta makamlarının Alman komutanlığına karşı gösterdikleri direniş artmıştır. Buradaki amaç, Alman tesir ve nüfuzunun azaltılmasıydı.⁵⁰ Türkler ve Almanlar arasındaki kötüleşen ilişkiler İngiliz belgelerine de yansımıştı. 8 Aralık 1917 tarihinde esir düşen bir Türk astsubayının İngilizlere verdiği bilgilere göre, Türklerin Almanlara yönelik nefreti sürekli olarak artmıştı. Kıdemli Türk subayları, tamamen Alman çıkarları doğrultusunda savaştıklarını anlamışlardı.⁵¹ Bir Türk subayının günlüğünde yer alan 22 Aralık 1917 tarihli yazıya göre, Alman askerler kendilerini Türk üstlerinden üstün görmüşlerdi. Bu durum Almanlarla Türkler arasında düşmanlığa sebep olmuştu.⁵²

Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubu'nun komutanı olmasından sonra Kudüs'ün kaybedilmesi, Filistin Cephesi'nde pek de iyi olmayan Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkiyi açıkça kötü yönde etkilemiştir. Türk ve Alman askerleri arasındaki bozuk ilişkiler, çeşitli kaynaklar vasıtasıyla İngilizlere kadar ulaşmıştır. İngilizlerin bile bu durumdan haberdar olması, Türk ve Alman askerleri arasındaki anlaşmazlığın 1917 sonundan itibaren ciddi boyutlara geldiğini göstermiştir.

2. 1918 Senesinden Mütarekeye Kadar Suriye-Filistin Cephesi

1918 yılında İngilizler, Filistin Cephesi'ndeki saldırılarına devam etmişlerdi. 19 Şubat 1918 tarihinde hücumla geçmişler ve Osmanlı kuvvetlerini Şeria Irmağı'nın doğusuna çekilmeye mecbur etmişlerdi. İngiliz taarruzunun başladığı günde Enver Paşa, Liman von Sanders'e Yıldırım Ordular Grubu'nun komutanlığını teklif etmişti.⁵³ Nitekim 25 Şubat 1918 tarihinde General Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı görevinden alınmış ve yerine Liman von Sanders getirilmişti. Falkenhayn'ın Türk komutanlarla anlaşamaması ve Kudüs'ün kaybı, bu değişiklik için gerekçe olarak gösterilmişti.⁵⁴ Sonuç olarak Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı sırasında yaptığı planlamalarda Osmanlı ordusunun imkân ve kabiliyetlerini dikkate almadan, adeta bir Alman ordusu yönetiyormuş gibi davranmıştı. Bu nedenle hedeflerinde başarıya ulaşamamıştı.⁵⁵

Liman von Sanders, Yıldırım Ordular Grubu'nun başına geçtikten sonra kurmay heyeti yapısında önemli değişiklikler olmuştu. Şöyle ki, birçok Türk subayı Yıldırım Ordular Grubu'na katıldığı için önemli sayıda Alman subayına ihtiyaç kalmamıştı. Sanders'e göre,

⁴⁹ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.518, 521.

⁵⁰ Steuber, a.g.e., s.147.

⁵¹ *The National Archives (TNA) FO 141/456*, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 4, 26 Nisan 1918, s.1.

⁵² *TNA FO 141/456*, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 2, 30 Mart 1918, s.2.

⁵³ Erickson, a.g.e., s.261-262.

⁵⁴ Atabey, a.g.m., s.76; Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.431. 28 Şubat 1918 tarihinde Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı görevinden alındığını öğrenmiştir. Bkz. Wallach, a.g.e., s.205.

⁵⁵ Nedim, a.g.e., s.98, 111.

%90'ı Türk birliklerinden oluşan Türk ordularını, tamamı Almanlardan meydana gelmiş bir kurmay heyeti ile sevk etmek mümkün değildi.⁵⁶

Yıldırım Ordular Grubu bünyesinde bulunan ordularda da değişikliğe gidilmişti. VI. Ordu, Yıldırım Ordular Grubu'ndan çıkarılmıştı. Böylece Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders'in komutası altında IV. Ordu, VII. Ordu ve VIII. Ordu yer almıştı. IV. Ordu'yu Mersinli Cemal Paşa, VII. Ordu'yu Fevzi Paşa ve VIII. Ordu'yu Cevat Paşa komuta etmişti.⁵⁷

2.1. Cephe Gerisindeki Vaziyet

1918 yılında Filistin Cephesi'nde bir yandan İngilizler taarruz ederlerken diğer yandan cephe hattı gerisinde Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkilerde çeşitli sorunlar meydana gelmişti. Bu sorunlar, İngiliz belgelerinde de kendilerine yer bulmuşlardı. Özellikle Şam'dan, Türk ve Alman askerleri arasındaki sorunlara dair İngilizlere bilgi akışı olmuştu. Öyle ki, 27 Ocak 1918 tarihinde Şam'dan ayrılan bir Yahudi mültecinin İngilizlere verdiği bilgiye göre, adı geçen yerde bir süredir subaylara ve sivillere yönelik bir Alman-Osmanlı kulübü vardı, ancak Almanlarla Türkler birbirlerinden nefret ediyorlardı. 21 Temmuz 1917 tarihinde bir Avusturya-Osmanlı kulübü açılmıştı. Avusturya ve Türk subayları ile yetkililerin arasındaki ilişki daha dostçaydı.⁵⁸

Şam'daki Almanların ve Türklerin arası kötü olmasına rağmen, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn 21 Şubat 1918 tarihinde Harekât Şubesi dışındaki bütün karargâh birimlerini Şam'a nakletmişti. Ancak Şam'daki uygun binalar Türklerin elinde olduğu için Alman karargâhının buraya yerleşmesi konusunda bina sıkıntısı yaşanmıştı. Bunun üzerine Alman subayları, çarşıda bulunan ve kötü durumda olan binalara yerleşmek zorunda kalmışlardı. Yıldırım Ordular Grubu Başhekimisi Werner Steuber de Şam'daki Almanlara yönelik tutuma dair anılarında önemli detaylara yer vermişti. Onun aktardığına göre, Şam halkının geneli Araplardan oluşmuştu. Araplar, Almanlara karşı mesafeli ve kısmen de olsa düşmanca davranmışlardı. Hatta Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı subaylarının Şam'a geldikleri gece duvarlara, şehre önemli miktarda kuvvet gelmeden orada bulunan Almanları yok etmeyi teşvik eden yazılar yapıştırılmıştı.⁵⁹

Steuber'in yukarıdaki ifadeleri, bir Alman savaş esirinin İngilizlere verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Bahsi geçen esire göre, Şam'daki Araplar hem Türklerden hem de Almanlardan hoşlanmıyorlardı. Almanların Türkiye ve Suriye'ye kalıcı olarak geldiklerine inanıyorlardı. Şubat 1918'de ise Şam sokaklarına Almanların derhal kovulması hususunda Araplara çağrılar yapan afişler asılmıştı. Bu afişlerde Almanların sayıca az olduğuna, ileride daha fazlasının geleceğine ve bu durumda onları buradan çıkarmanın imkânsız olacağına vurgu yapılmıştı. Bunun üzerine birkaç gün boyunca Almanların akşam 7'den sonra sokaklara

⁵⁶ Sanders, a.g.e., s.282. Steuber'in anılarında aktardığına göre, Liman von Sanders, şube müdürlerinin Türk olmasını savunmuştu. Bu nedenle harekât şubesi için subaylar getirmişti. Bkz. Steuber, a.g.e., s.167.

⁵⁷ Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.431.

⁵⁸ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 4, 26 Nisan 1918, s.2.

⁵⁹ Steuber, a.g.e., s.164-165; Üzen, a.g.m., s.96.

çıkmasına izin verilmemiş ve gün içerisinde sadece silahlı olarak sokaklarda dolaşmalarına izin verilmişti.⁶⁰

Gerek Steuber'in anıları gerek İngiliz belgeleri, Şam'daki havanın Almanların aleyhine olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle Falkenhayn'ın karargâhını Şam'a nakletmesinin hatalı bir karar olduğu söylenebilir.

Yıldırım Ordular Grubu Başhekimini Werner Steuber, anılarında Şam hakkında farklı detaylar da vermişti. Onun aktardığına göre, Şam halkının fakir kısmı açlık ve soğuk ile mücadele etmişti. Öyle ki, sokaklarda her gün açlıktan ölen çocukların cansız bedenleri görülmüştü. İngilizlerin Şam'da çok sayıda casusu vardı. Bu casuslar, Şam'ın ileri gelenlerinin de yardımıyla halkı Almanlara karşı kıskırtmışlardı. Açlığın tek sorumlusu olarak Almanları göstermişlerdi.⁶¹ Gerçekten de İngiliz belgelerine bakıldığında İngilizlerin Şam'daki ajanlardan bilgi aldığı görülmüştür.⁶²

İngilizler, Şam'da yaşanan gelişmeleri bir yandan ajanların diğer yandan asker kaçakları ve savaş esirlerinin verdiği bilgilerle takip ediyorlardı. Bir asker kaçağının verdiği bilgiye göre, Türkler Şam'da garnizon kuran Almanlara karşı kızgınlardı. Bahsi geçen kişi, Türkler ile Almanların arasının iyi olmadığına tanıklık etmişti. 5 Mart 1918 tarihinde esir düşen bir kişi, Suriye'deki insanların Osmanlı Devleti'nin mevcut durumundan dolayı Almanya'yı suçladığını aktarmıştı.⁶³

Yıldırım Ordular Grubu'na mensup Alman subaylarının güvenliği tam olarak sağlanamamıştı. Nitekim Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı birimleri Şam'da kalıcı olmamıştı. Falkenhayn'ın yerine Liman von Sanders atanmış ve Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'na ait birimler 28 Şubat'ta Nasıra'ya taşınmışlardı.⁶⁴

Yukarıdaki ifadeler açıkça göstermektedir ki, Şam'daki yerel halk, Almanlara karşı olumlu duygular beslememişti. Alman subaylarının güvenliği bile tam olarak sağlanamamışken karargâh birimlerinin sağlıklı bir şekilde çalışması beklenemezdi. Nitekim Falkenhayn'ın bu hatası kalıcı olmamış ve Liman von Sanders tarafından düzeltilmişti.

Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'na ait birimler Nasıra'ya taşınmış olmasına rağmen, Şam'daki Alman karşıtlığı devam etmişti. 30 Mart 1918 tarihli İngiliz politik ve ekonomik istihbarat özetinde aktarıldığına göre, yakın zamanda Şam'da meydana gelen Alman karşıtı bir isyanda dört Alman subayı öldürülmüştü. Bu bilgi, başka kaynaklar tarafından da doğrulanmıştı.⁶⁵ 14 Nisan 1918 tarihli İngiliz istihbarat özetinde bir ajanın ifadelerine yer verilmişti. Buna göre, Şam'ın kötü şöhretli bir semtinde üç Alman subayı öldürülmüştü. Beyrut, Halep ve Şam valileri ile Lübnan Mutasarrıfı, Almanların tahıl alımına karşı halkı kıskırtmışlardı. Ayrıca Beyrut'tan İngilizlere gelen bilgilere göre, Almanların bütün erzağı

⁶⁰ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 4, 26 Nisan 1918, s.1-2.

⁶¹ Steuber, a.g.e., s.165-166. Suriye'deki kıtlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çiçek, a.g.e., s.374-386.

⁶² TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 3, 14 Nisan 1918, s.1.

⁶³ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 1, 18 Mart 1918, s.2.

⁶⁴ Steuber, a.g.e., s.165-166.

⁶⁵ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 2, 30 Mart 1918, s.2.

satın almaları nedeniyle buğday fiyatları yükselmiş ve bu durum Şam'da büyük karışıklıklara yol açmıştı. Duvarlara ise, Almanların Osmanlı Hükümeti'ni aldattığı ve tahılı ülke dışına çıkararak halkı sıkıntıya soktuğu konusunda bölge halkını uyaran afişler asılmıştı. Halka dikkatli olmaları ve Almanlarla iş yapmayı reddetmeleri söylenmişti.⁶⁶ 1918 Mart'ının sonuna kadar Şam'da sürgünde bulunan bir papazın İngilizlere aktardığına göre, Şam Valisi Tahsin Bey'in Almanları kınamak amacıyla afişler asılmasını teşvik ettiğine dair bilgiler vardı. Türkler ile Almanlar arasındaki ilişki gitgide kötüleşmişti.⁶⁷

Yukarıda papazın verdiği bilgilere dikkatli yaklaşmak gerekir. Zira 12 Eylül 1916 tarihinde Suriye Valisi olarak görevine fiilen başlamış olan Tahsin Bey'e 9 Ocak 1918 tarihinde Hariciye Nezareti'nin Dahiliye Nezareti'ne bildirdiğine göre, bir Alman nişanı olan ikinci rütbeden Demir-i Salıp Nişanı verilmişti. 10 Haziran 1918 tarihinde ise Tahsin Bey, Dahiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta Suriye Valiliği görevinden istifa ettiğini bildirmişti. Ancak 18 Haziran 1918 tarihinde Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifreli telgrafta, Suriye Valisi Tahsin Bey'in görev yerinde kalmasının Yıldırım Ordular Grubu açısından önemli olduğunu ifade etmişti. Ne var ki, Liman von Sanders'in girişimi sonuçsuz kalmıştı.⁶⁸

Vali Tahsin Bey'in ne kadar önemli bir yönetici olduğu, Şam'daki Alman Başkonsolosu Dr. Brode'nin hem üst makamına hem de Liman von Sanders'e 22 Ağustos 1918 tarihinde gönderdiği raporda net bir şekilde görülmüştü. Bu rapora göre, Tahsin Bey'in ayrılışından sonra Şam'daki mülki idareye anarşi hâkim olmuştu. Öyle ki, sokak soygunları artmış ve resmî makamlar düşman ile temasa geçilmesine seyirci kalmıştı. Bunların yanı sıra, Suriye halkı İtilaf Devletleri'nden yanaydı ve onlara yardım etme eğilimindeydi.⁶⁹

Dr. Brode'nin Suriye halkının İtilaf Devletleri'nden taraf olduğu yönündeki görüşlerine benzer ifadeler İngiliz belgelerinde de yer bulmuştu. 31 Ağustos 1918 tarihli İngiliz istihbarat özetinde aktarıldığına göre, Müslümanlar Şam'ın İtilaf Devletleri tarafından ele geçirilmesini arzu ediyorlardı. Ancak şehri ilk işgal edenin Şerif Hüseyin'e bağlı kuvvetlerin olmasını istiyorlardı.⁷⁰

Yukarıdaki ifadeler ışığında Tahsin Bey'in Suriye valisi olarak düzenin sağlanmasında son derece önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Öyle ki, Almanlar bile, Tahsin Bey'in makamında kalmasını istemişler ve bunun için girişimde bulunmuşlardı. Buradan hareketle İngiliz belgelerindeki ifadelerin aksine, Tahsin Bey'in Alman karşıtı olmadığı, işini yapan bir Osmanlı valisi olduğu söylenebilir.

Almanlar hem Şam halkıyla hem de Türklerle birtakım sorunlar yaşamıştı. Bu durum 26 Nisan 1918 tarihli İngiliz istihbarat özetinde de yer almıştı. Kerak'ın Hristiyan ileri

⁶⁶ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 3, 14 Nisan 1918, s.1-2.

⁶⁷ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 5, 10 Mayıs 1918, s.1.

⁶⁸ Mustafa Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum, 2010, s.141, 146, 147-149.

⁶⁹ Sanders, a.g.e., s.355-356.

⁷⁰ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 13, 31 Ağustos 1918, s.4.

gelenlerinden iki kişi, sürgün edildikleri Anadolu'dan dönerlerken Şam'dan geçmişler ve oradan edindikleri bilgileri İngilizlere aktarmışlardı. Buna göre, Şam'da Türkler ve Almanlar karşılıklı olarak birbirlerini suçluyorlardı. Alman askerlerin Şam'daki Müslüman kadınlara sık sık hakaret etmeleri, güçlü bir Alman karşıtlığının ortaya çıkmasına neden olmuştu.⁷¹ 25 Mayıs 1918 tarihli İngiliz istihbarat özetinde ise, Şam'daki Alman askerlerin Müslüman kadınlara kötü davrandıkları ifade edilmişti. Sürekli olarak kavga çıkardıkları ve bir olayda iki Türk askerini süngüleriyle öldürdükleri belirtilmişti.⁷²

Ulaşım konusunda da Türk ve Alman askerleri arasında sorunlar yaşanmıştı. Bir savaş esiri subayın İngilizlere verdiği bilgiye göre, Alman subayları trenle seyahat ederlerken Türk subaylarının kendileriyle aynı vagona olmasına itiraz etmişlerdi.⁷³ Hatta Almanlar, vagonlarına Türkler binmeye çalıştığında onlara karşı tüfeklerinin dipçiklerini kullanmışlardı. Savaş esiri bir Ermeni subayın İngilizlere aktardığına göre, taburu 1 Mayıs 1918 tarihinde Şam'dan ayrıldığı sırada bir kamyonda 40 asker yer almıştı. Buna karşın bir sonraki kamyonda yanlarına Türk almayı reddeden 2 Alman askeri vardı. Alman askerleri genelde birinci sınıf seyahat etmişlerdi.⁷⁴

Almanların ulaşım konusunda Türklere karşı uyguladıkları kötü muamele İngilizlerin 25 Mayıs 1918 tarihli istihbarat özetinde de yer almıştı. Suriyeli Hristiyan bir tabip subayın aktardığına göre, bir Alman askeri Rayak'ta istasyonda bir tren kompartmanını ele geçirdikten sonra kapıda durarak başkasının içeri girmesine izin vermemişti. Bunun üzerine bir Türk binbaşı kompartmana girmek istemiş ama Alman askeri bunu kabul etmemişti. Türk binbaşı ise zorla içeriye girmeye çalışmış, ancak Alman askeri tarafından göğsüne tekme atılmıştı. Karakol komutanı olan başka bir Türk binbaşı araya girmiş ve olayın büyümesini engellemişti. Bu olaydan kısa bir süre sonra tren hareket etmişti. Bu sırada Alman asker kompartmanında tek başına rahat bir şekilde piposunu içmişti. Bu tarz olaylar sıklıkla yaşanmıştı.⁷⁵ Bir diğer savaş esiri subayın İngilizlere verdiği bilgiye göre, Şam'da bir Türk subayı bagajıyla tramvayda yolculuk yaptığı sırada, araca iki Alman subayı binmiş ve içlerinden birisi bagajın üzerine oturmuştu. Bunun üzerine Türk subayı sinirlenmiş ve diğer Türklerin de katıldığı bir tartışma meydana gelmişti. Bu tartışma iki Alman subayının vurulmasıyla sonuçlanmıştı. Bu olayın ardından bir Türk askeri mahkemeye çıkarılmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştı.⁷⁶

Ulaşım konusunda Almanların Türklere nazaran ayrıcalıklı olmaları, Türk kaynaklarında da yer almıştı. Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'nda Kurmay Başkan Yardımcısı Hüseyin Hüsnü Emir'in verdiği bilgiye göre, Alman birliklerinin ve malzemelerinin Osmanlı Devleti sınırları içindeki nakli, Türk birliklerinin nakli ile kıyaslanamayacak imkânlarda gerçekleşmişti. Alman erlerinin ulaşımı ve beslenmesi için her

⁷¹ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 4, 26 Nisan 1918, s.1-2.

⁷² TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 6, 25 Mayıs 1918, s.1.

⁷³ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 2, 30 Mart 1918, s.2.

⁷⁴ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 6, 25 Mayıs 1918, s.1.

⁷⁵ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 6, 25 Mayıs 1918, s.1-2.

⁷⁶ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 8, 22 Haziran 1918, s.3.

türlü imkân sağlanmıştı.⁷⁷ Suriye-Filistin Cephesi'nde savaşmış olan Mehmet Dürdali Karasan'ın anılarında aktardığına göre, İstanbul'dan Gazze'ye seyahat eden Türk askerleri, 40 kişi kapasiteli yük vagonlarında 60-70 kişi olarak seyahat etmişlerdi.⁷⁸ Fahrettin Altay'ın anılarında aktardığına göre ise, VII. Ordu Komutanı Fevzi Paşa Nablus'ta hastalanınca trenle İstanbul'a hareket etmişti. Bu sırada Almanların kontrolündeki bir trende kendisine eşya vagonu verilmişti. Yatak olarak seyyar bir karyola kullanmıştı. Fahrettin Altay'a göre, felaket zamanlarında yabancıların dostluğu ve düşmanlığı aynıydı.⁷⁹

Hem İngiliz belgelerinde hem de Türk kaynaklarında çok net bir şekilde görülmektedir ki, Alman askerleri Türk askerleriyle birlikte seyahat etmek istememişlerdi. Bu durum, onların Türk askerlerine karşı takındıkları kibirli tavrı net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Alman askerleri yabancı oldukları bir ülkede, ülkenin asıl sahiplerini hor görmüşler ve onlarla seyahat etmeyi kendilerine yakıştıramamışlardı. Bu durumun Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkiyi son derece olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Suriye-Filistin Cephesi'nde Alman askerlerin Türk askerlere nazaran daha iyi bir konumda olduğu bir diğer husus ise sağlık hizmetleriydi. Şöyle ki, Suriye ve Filistin'de sıcak iklimden dolayı lekeli humma hastalığı görülmüştü. Birinci Dünya Savaşı'nın ilerleyen safhalarında bu hastalığın ne kadar etkili olduğu anlaşılmıştı. Türk birlikleri, açlık ve sıhhi hizmetlerin yetersiz olmasından dolayı bu hastalık nedeniyle ciddi kayıplar vermişlerdi. Buna karşın Alman birlikleri, muntazam temizlik uygulamaları sayesinde lekeli hummanın bir tehlike olmasını önlemişlerdi. Bununla birlikte cephedeki görevi nedeniyle Türk erleriyle temas kuran Alman hekimlerinin bir kısmı, lekeli hummaya yakalanarak ölmüşlerdi.⁸⁰ Neticede Suriye-Filistin Cephesi'ndeki Alman askerleri, kendi topraklarında savaşan Türk askerlerinden sağlık hizmetleri bakımından daha iyi durumdaydılar.

Suriye-Filistin Cephesi'nde önemli şehirlerden birisi de Yıldırım Ordular Grubu'nun Baş Menzil Noktası konumunda olan Halep idi.⁸¹ Şam gibi Halep de Alman ve Türk ilişkileri açısından İngiliz belgelerinde kendisine yer bulan bir şehir olmuştu. Öyle ki, 13 Nisan 1918 tarihinde Sina-Filistin cephesinde İngiliz saflarına geçen bir Yahudi asker kaçığının verdiği bilgiye göre, Almanların Halep'te kumarhaneleri vardı. Bir gece bir Alman subayı bir Türk subayını dövmüş ve ardından Türk subayı şikâyetçi olmuştu. Bunun üzerine General Kress von Kressenstein, Almanların müttefiki Türk subaylarının saygı görme hakkına sahip olduğunu belirten bir emir yayınlamıştı. Bu emri okuyan Alman askerleri, emri alay konusu haline getirmişlerdi. Nitekim Almanlarla Türkler arasındaki nefret her geçen gün artmıştı.

⁷⁷ Erkilet, a.g.e., s.I, 89. Ayrıca bkz. Mirliva Sedat, *Yıldırım Ordularının Bozgunu: Filistin'e Veda*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s.81-82. Menzil yolları, Almanların kontrolü altındaydı. İstanbul ile Halep arasındaki bölge, Alman Askerî Misyonu'nun sorumluluk sahasıydı. Halep'in güneyi ve Musul dahil olmak üzere doğusundaki bölge Yıldırım Ordular Grubu'nun sorumluluk sahasıydı. Bkz. Sanders, a.g.e., s.237.

⁷⁸ Mehmet Dürdali Karasan, *Paşam Nereye Kadar Çekileceğiz? Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi Hatıraları*, haz. Şeref Karabağ, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2024, s.25.

⁷⁹ Fahrettin Altay, *On Yıllık Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s.158, 163.

⁸⁰ Steuber, a.g.e., s.63, 67, 143.

⁸¹ Steuber, a.g.e., s.43; Üzen, a.g.m., s.91.

Almanlar Türkleri “hasta” (laousy) olarak adlandırmışlardı. Türkler ise Almanlara “domuz” (swine) diye misilleme yapmışlardı.⁸² Nisan ayı sonlarında Halep şehrinde ayrılan bir yerlinin İngilizlere aktardığı bilgiye göre, Alman askerlerinin kibirli ve kaba davranışları zaman zaman Suriye halkıyla şiddet olaylarının yaşanmasına yol açmıştı. Bu cephede Alman birliklerinin artması nedeniyle bir Alman askerî polis gücünün kurulması gerekli görülmüştü.⁸³ İngilizlere verilen bilgiler, açıkça Almanların hem Türklerle hem de bölge halkı ile sorun yaşadığını göstermiştir.

10 Mayıs 1918 tarihli istihbarat özetinde ajanların Halep’te yaşanan bir olay hakkında İngilizlere aktardığı bilgiye yer verilmiştir. Buna göre, Mart 1918’de Halep’te Almanların tahıl alımına karşı bir kamuoyu tepkisi oluşmuştu. Tahıl yüklü bir Alman kamyonu taşlanmış ve sürücüsü kaçmaya çalışırken 6 veya 7 kadını öldürmüştü. Bunun yanı sıra 15 Mart 1918 tarihinde Beyrut Valisi, Halep’e gönderilen 15 kamyon buğdayı durdurmuştu⁸⁴

2.2. Cephedeki Vaziyet

Cephe gerisinde olduğu gibi, cephe hattında da Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkiler olumlu bir atmosferde seyretmemiştir. Öyle ki, 3 Mart 1918 tarihinde esir düşmüş iki Alman askerinin İngilizlere verdiği bilgiye göre, Osmanlı topraklarında bulunan Alman birliklerinin Türklerle arası pek iyi değildi ve sürekli anlaşmazlıklar yaşanmıştı.⁸⁵ Esir düşmüş Suriyeli bir tercümanın İngilizlere aktardığına göre, görüştüğü Alman birlikleri çok memnuniyetsizlerdi ve hayal kırıklığına uğramışlardı. Türk birliklerinin durumu ve organizasyonu nedeniyle Batı Cephesi’nde savaşıp ölmeyi tercih edeceklerini söylemişlerdi. Türklerle müttefik olmaktan utanmışlardı.⁸⁶ Nitekim Suriyeli tercümanın İngilizlere aktardığı bilgilerde doğruluk payı vardı. Zira çok sayıda Alman, Osmanlı cephelerini ikinci dereceden öneme sahip cephe olarak görmüştü. Alman subayların büyük bir kısmına göre, Orta Avrupa’daki savaş önemliydi.⁸⁷

Türk ve Alman birlikleri arasındaki sorunlu ilişki devam ederken, İngilizler 9 Mart-11 Mart 1918 tarihinde Nablus istikametine doğru Osmanlı hatlarını yarmak için bir saldırı girişiminde bulunmuşlar, ancak istedikleri başarıyı yakalayamamışlar ve biraz ilerledikten sonra durmuşlardı. 26 Mart 1918 tarihine gelindiğinde İngilizler, bu sefer Şeria Irmağı’nın doğusuna geçerek Amman’a doğru saldırıya geçmişlerdi. Bir baskın şeklinde saldırmış olsalar da Türk birlikleri onları 31 Mart’ta çekilmeye mecbur etmişlerdi.⁸⁸

Türk birlikleri İngiliz saldırılarına karşı ülkelerini savunmuşlardı. Ancak savaş esiri bir subayın 30 Mart 1918 tarihli İngiliz istihbarat özetinde yer alan ifadelerine göre, Türk birlikleri arasında, Filistin’deki Alman birliklerinin asla ön saflarda savaşmadıklarına dair

⁸² TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 5, 10 Mayıs 1918, s.1.

⁸³ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 8, 22 Haziran 1918, s.3.

⁸⁴ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 5, 10 Mayıs 1918, s.1.

⁸⁵ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 1, 18 Mart 1918, s.1.

⁸⁶ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 6, 25 Mayıs 1918, s.1-2.

⁸⁷ Grubhaber, a.g.e., s.122.

⁸⁸ Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.434-435.

ifadeler çok fazla dillendirilmişti. Bunun yanı sıra Beyrut'taki bir Alman subayı, bu topraklara Türkleri İngilizlerden kurtarmak veya ülkelerini savunmak için gelmediklerini, Türklerin teslim olmalarını ya da ayrı bir barış yapmalarını engellemek için geldiklerini ifade etmişti.⁸⁹

9 Nisan 1918 tarihine gelindiğinde İngilizler, bu sefer El Kefr-Brokin yönünde yeni bir taarruz başlatmışlardı. İki gün süren taarruzda İngilizler, Türk mevzilerini birkaç kilometre geriye atmayı başarmışlardı.⁹⁰ Liman von Sanders'in anılarında aktardığına göre, yukarıda bahsi geçen son taarruzun asıl yükünü Alman Asya Kolu ve 16. Tümen taşımıştı.⁹¹

30 Mart 1918 tarihli İngiliz belgesine yansıyan bilgilere göre Türkler, Almanların ön saflarda savaşmadıklarını öne sürmüşlerdir. Buna karşın Liman von Sanders'in 9 Nisan'da başlayan İngiliz taarruzunun durdurulmasında Alman Asya Kolu'nun önemli rol oynadığını ifade etmesi son derece dikkat çekicidir.

Türk ve Alman askerleri arasındaki sorun Suriye-Filistin Cephesi'nin karşı tarafından da gözlemlenmişti. Zira Londra Gazetesi'nin resmi görevlisi olarak Filistin Cephesi'ni yakından takip etmiş olan İngiliz savaş muhabiri William Thomas Massey'in kitabında ifade ettiğine göre, Filistin Cephesi'nde Türk askerleri ve Alman subayları arasında ciddi boyutlarda bir huzursuzluk vardı.⁹²

Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen konulardan birisi de Türk askerlerinin imkânsızlıklarla mücadelesiydi. Şöyle ki, İngilizlerin 26 Nisan 1918 tarihli istihbarat özetinde aktarılan bilgiye göre Türkler, Almanların kendilerinden daha iyi yaşam koşullarına sahip olduklarını ifade etmişlerdi. Almanların Türklere ait olan en iyi yiyecekleri yediklerini, buna karşın Türklerin ise açlık ile mücadele ettiğini belirtmişlerdi.⁹³ 18 Nisan 1918 tarihinde firar eden bir Arap subay adayının İngilizlere aktardığı bilgiye göre, Alman askerler Türk askerlerini kötü giyinmekten ve yetersiz beslenmekten dolayı küçümsemişlerdi. Türklerle yemek yemeyi, içmeyi ve seyahat etmeyi reddetmişlerdi. Türk askerleri ise, Alman askerlerini kıskanmışlar ve onlardan nefret etmişlerdi.⁹⁴ Bir Alman teğmenin 14 Haziran 1918 tarihli mektubundan aktarılan bilgiye göre, o gün hiç suyu kalmamış bir Türk taburu onların yanında kamp yapmıştı. Bahsi geçen taburdan bir düzine kişi ölü gibi ortalıkta yatmıştı.⁹⁵

Filistin Cephesi'ndeki Türk askerlerinin kıyafet ve yiyecek bakımından son derece kötü durumda olmaları, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders'in anılarında da yer bulmuştu. Sanders'in aktardığına göre, Türk askerleri kıyafet konusunda büyük sıkıntı çekmiş ve çoğu ayaklarına paçavra sarmıştı. En iyi durumda olanlar ise çarık giymişlerdi. Büyük bir kısmının çamaşırları dahi yoktu. Bu nedenle Türkler, kendi cephe hatları önünde kalan ölü

⁸⁹ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 2, 30 Mart 1918, s.2.

⁹⁰ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.578.

⁹¹ Sanders, a.g.e., s.294.

⁹² *Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, haz. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, s.106.

⁹³ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 4, 26 Nisan 1918, s.1-2.

⁹⁴ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 5, 10 Mayıs 1918, s.1.

⁹⁵ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 11, 31 Temmuz 1918, s.3.

İngiliz ve Hintli askerlerin kıyafetlerini almışlardı. Yiyecek malzemelerinin eksikliği de son derece artmıştı. Türk askerleri yetersiz beslenmeden dolayı firar etmişlerdi. Özellikle 1918 Ağustos’unda bu nedenle firar edenlerin sayısında artış yaşanmıştı. VIII. Ordu, firarların önüne geçebilmek için cephe hattında bulunan askerlerini doyurmaya çalışmıştı. Cephe hattının gerisinde bulunan askerlerinin ise tayınlarını küçültmüştü.⁹⁶

İngiliz belgelerinde yer alan ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Alman askerler yabancı topraklarda Türklere çok daha iyi şartlara sahip olmuşlardı. Türk askerleri müttefiklerine nazaran yokluk içerisinde ülkelerini savunmaya çalışmışlardı. Ancak bu yokluk hali, Türk askerlerinin firar etmesinde önemli rol oynamıştı.

Türk askerleri bir yandan içine düştükleri kötü vaziyetle boğuşurlarken diğer yandan İngiliz saldırılarına karşı gelmişlerdi. İngilizler, 30 Nisan 1918 tarihinde tekrar Şeria Irmağı’nın doğusuna geçerek bir saldırı başlatmışlardı. Bu saldırıda istedikleri sonucu alamamışlar ve Türk kuvvetleri tarafından geri püskürtülmüşlerdi.⁹⁷ Türk askerlerinin İngiliz saldırılarına karşı direnmeleri son derece takdire şayandır. Zira Türk askerleri hem yoklukla hem de müttefikleri Almanların kendilerine olan kötü davranışlarıyla mücadele etmişlerdi.

İngiliz arşiv belgelerine yansıyan ifadelerden, Alman askerleri ile Türk askerleri arasındaki ilişkide propagandanın da kullanıldığı anlaşılmıştır. Şöyle ki, 15 Haziran 1918 tarihinde yakalanan bir savaş esirinin İngilizlere aktardığı bilgiye göre, Almanlar, Türklere Paris’i çoktan aldıklarını söylemişlerdi. İngilizlerin Suriye Cephesi’nde ilerlemeleri durumunda, ağır kayıplar verecekleri zorlu bir direnişe girişmek yerine Şam’a çekilmelerini belirtmişlerdi. Bahsi geçen savaş esiri, birkaç kez Kudüs’ün yeniden ele geçirildiğini duymuştu. Hatta ona Şerif Hüseyin’in Türklere katıldığı söylenmişti.⁹⁸

Suriye-Filistin Cephesi’nde İngilizler de propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardı. İngiliz uçakları hem yazılı bildirimleri hem de Türk askerlerinin İngiliz esaretinde rahat ettiklerini anlatan resimli mecmuaları Türk birliklerine atmışlardı. Bunun yanı sıra İngilizler; Türklere ve Araplara Batı Cephesi’nde Almanların zor durumda olduklarını bildirimlerle haber vermişlerdi.⁹⁹

Yukarıdaki gelişmeler yaşanırken, Almanlar, 800 er ve çok sayıda makineli tüfekten oluşan 11. Alman Avcu Taburu’nu Almanya’dan Suriye-Filistin Cephesi’ne göndermişlerdi. Bahsi geçen tabur, 1 Haziran 1918 tarihinde Mesudiye istasyonuna gelmişti. Bu sırada Türk alaylarının mevcudu ise, 350-400 tüfeğe kadar gerilemişti. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders, iyi eğitim ile muharebe yeteneğine sahip olan bu tabura büyük önem vermişti.¹⁰⁰

9 Haziran 1918 tarihine gelindiğinde İngilizler, sekiz kadar tabur ile Hattar köprüsü-Miske yolunun batısında saldırıya geçmişler, ancak ciddi bir başarı sağlayamayarak

⁹⁶ Sanders, a.g.e., s.351-352, 360.

⁹⁷ Bayur, a.g.e., C.III, K.III, s.435; Eugene, a.g.e., s.406; Pomiankowski, a.g.e., s.333.

⁹⁸ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 9, 30 Haziran 1918, s.2.

⁹⁹ Sanders, a.g.e., s.358.

¹⁰⁰ *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.597-598.

püskürtülmüşlerdi. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders'in hatıratında aktardığına göre, Alman Avcı Taburu'na ait birlikler, İngilizlere karşı yapılan bu savunmaya keşif hücumlarıyla katkı sağlamışlardı.¹⁰¹

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders, Alman Avcı Taburu'nun Suriye-Filistin Cephesi'ne gelişinden memnun olmuştu. Ancak Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın 10 Haziran 1918 tarihinde Liman von Sanders'e ulaşan telgrafına göre, Alman Başkomutanlığı Karargâhı, Alman 11. Avcı Taburu'nun İstanbul'a naklini istemişti. Bu karar alınırken, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı ve Osmanlı Devleti'ndeki Alman birliklerinin hem idare hem de iiaşesinden sorumlu askerî kurulun başkanı olan Liman von Sanders'in düşüncesi alınmamıştı. Osmanlı Genelkurmay Başkanı tarafından Liman von Sanders'e gönderilen 16 Haziran 1918 tarihli telgrafta ise, Alman Başkomutanlığı'nın Filistin Cephesi'ndeki Alman birliklerini peyderpey geri çekeceği açıklanmıştı. Alman 11. Avcı Taburu sonrasında 146. Piyade Alayı'nın nakledileceği belirtilmişti. Bu gelişmeler üzerine harekete geçen Liman von Sanders, 20 Haziran 1918 tarihinde İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Kont Bernstorff'a gönderdiği telgrafta, Alman birliklerinin geri çekilmesi durumunda Filistin Cephesi'nin kısa sürede çökeceğini ifade etmişti. Zira kıyafet ve beslenme açısından kötü vaziyette olan Türk birliklerinin Filistin Cephesi'ni tek başlarına tutacak güçte olmadıklarını aktarmıştı.¹⁰² Nitekim Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders'in çabaları yeterli olmamış ve Alman 11. Avcı Taburu'nun nakli başlamıştı.¹⁰³ Birçok Alman birliğinin Filistin Cephesi'nden ayrılması, İngilizlerin kaleme aldığı raporlarda da yer bulmuştu. İngilizlerin aktardığına göre, Alman birliklerinin Filistin Cephesi'nden ayrılması, Türk askerlerinin moralini olumsuz yönde etkilemişti.¹⁰⁴

14 Temmuz 1918 tarihinde Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders, Batı Şeria'da Oca vadisi boyunca taarruz edilmesini emretmişti. Buradaki amaç, İngilizlerin Doğu Şeria'ya yapacakları olası bir saldırıyı önlemektir. Bu taarruza iki Alman alayı ve iki Türk tümeni katılmıştı. Ne var ki, bu taarruz sırasında kanatlarda bulunan Türk birlikleri ilerleyememişlerdi. Bunun üzerine taarruzun merkezindeki Alman birlikleri, İngiliz birlikleri tarafından kuşatma altına alınmışlardı. İngilizlerin karşı taarruz başlatması üzerine de ağır kayıplar vermişler ve geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu başarısızlık sonrasında Türkler ile Almanlar arasındaki ilişkiler gergin bir hale gelmişti.¹⁰⁵

İngiliz savaş muhabiri William Thomas Massey, anılarında Filistin Cephesi'ndeki Türk subayları ile Alman subayları arasında çekişme ve güvensizlik olduğunu ifade etmişti. Bu

¹⁰¹ Sanders, a.g.e., s.322.

¹⁰² Sanders, a.g.e., s.323, 326-328. Ayrıca bkz. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.598.

¹⁰³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.599-600.

¹⁰⁴ Atabey, a.g.m., s.79.

¹⁰⁵ Nedim, a.g.e., s.131; Sanders, a.g.e., s.338, 340-341.

nedenle İngiliz kuvvetlerinin daha başarılı olduğunu ve kayıplarının azaldığını belirtmişti. Osmanlı kuvvetlerinde ise kayıpların arttığını aktarmıştı.¹⁰⁶

31 Temmuz 1918 tarihli istihbarat özetinde “çok bilgili” bir kaynağın İngilizlere aktardığına göre, Almanlar Türkleri yönetilemez ve Alman tavsiyelerini dinlemeyecek kadar kibirli olarak tanımlıyorlardı. Önyargılı olabilecek bazı çevreler, Türklerin artık eskisi gibi savaşçı olmadığını dile getiriyorlardı. Doğu konusunda bilgi sahibi olan Almanlar ise Osmanlı Devleti’nin durumundan şüpheleniyorlardı.¹⁰⁷

Ağustos 1918’e gelindiğinde VII. Ordu’nun komutanlığını yapan ve hasta olan Fevzi Paşa izin alarak ordusundan ayrılmıştı. Bunun üzerine VII. Ordu Komutanlığı görevine Mustafa Kemal Paşa getirilmişti.¹⁰⁸ Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa’nın VII. Ordu Komutanlığı görevine geldiği sırada Filistin Cephesi’ndeki Yıldırım Ordular Grubu’nun durumu gitgide kötüleşmişti. Liman von Sanders’in anılarında yer alan bilgiye göre, VIII. Ordu’da 15 Ağustos 1918’den 14 Eylül 1918’e kadarki dönemde cephe gerisine kaçanların sayısı 1100 civarındaydı. Bu asker kaçaklarının şikâyet ettiği konular ise, az yemek verilmesi, çamaşırları, elbiselerinin kötü durumu ve ayakkabılarının olmamasıydı.¹⁰⁹

Filistin Cephesi’ndeki Yıldırım Ordular Grubu, asker sayısı bakımından da tükenme noktasına gelmişti. Şöyle ki, Yıldırım Ordular Grubu’na bağlı olan VIII. Ordu, VII. Ordu ve IV. Ordu’nun her biri ancak birer tümen kuvvetinden ibaretti.¹¹⁰ Eylül 1918’de Filistin-Suriye Cephesi’ndeki Osmanlı askerlerinin durumu daha kötü bir hal almaya başlamıştı. Öyle ki, askerler tamamen bitap düşmüşlerdi. Koşum ve yük hayvanları bile kullanılamaz hale gelmişti.¹¹¹ Suriye-Filistin Cephesi’ndeki İngiliz askerlerine bakıldığında ise farklı bir manzarayla karşılaşmıştı. İngiliz askerlerinin giyeceği bütün elbiseler yedeklenmişti. İaşe konusunda da durumları gayet iyiydi. Hiçbir gıda maddesinin temininde sorun yaşamamışlardı. Silah bakımından da Türklerden çok üstün durumdaydılar.¹¹²

Türk birliklerinden daha iyi durumda olan İngilizler, 19 Eylül 1918 tarihinde taarruza geçmişler ve Osmanlı cephesini yarmayı başarmışlardı.¹¹³ 30 Eylül 1918 tarihinde İtilaf kuvvetleri, Şam’ın dış mahallelerine girmişlerdi.¹¹⁴ Nitekim 1 Ekim 1918 tarihinde Şam

¹⁰⁶ *Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, haz. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, s.107.

¹⁰⁷ TNA FO 141/456, Politik ve Ekonomik İstihbarat Özeti: Düşman Toprağı Nu. 11, 31 Temmuz 1918, s.2.

¹⁰⁸ *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım*, s.613.

¹⁰⁹ Sanders, a.g.e., s.367.

¹¹⁰ Şerif Güralp, *1918 yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye’den Çekilişinde 3 Ncü Süvari Tümeninin Harekâtı*, Yayına Hazırlayanlar Zekeriya Türkmen ve Fatma İlhan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.31-32. Carl Mühlman’ın ifadelerine göre, Türk askerlerinin sayısı 70.000 kadardı, ancak bunlardan sadece yaklaşık 30.000’i tüfekliydi. Bkz.Mühlman, a.g.e., s.144.

¹¹¹ Sanders, a.g.e., s.366. Ayrıca bkz. Atabey, a.g.m., s.80.

¹¹² Atabey, a.g.m., s.80.

¹¹³ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, a.g.e., s.532.

¹¹⁴ Rogan, a.g.e., s.413-414.

düşmüştü.¹¹⁵ İngiliz savaş muhabiri William Thomas Massey'nin notlarında, Şam'ın işgali sırasında çok sayıda Türk ve Alman askerinin esir alındığı aktarılmıştı. Şam halkının Almanları sevmediği, çünkü Almanların Türklere ve Araplara karşı sert davrandığı ifade edilmişti.¹¹⁶

26 Ekim 1918 tarihine gelindiğinde Osmanlı Devleti Halep'i kaybetmişti.¹¹⁷ Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin önemli sayıda askeri esir düşmüştü. Öyle ki, 19 Eylül 1918 tarihinden 26 Ekim 1918 tarihine kadarki sürede İngilizler 75.000 esir almışlardı. Bu esirlerden 3700'ü Alman ve Avusturya-Macaristan uyruklu idi. Biraz daha detay vermek gerekirse 200'ü subay, 3500'ü astsubay ve erlerden oluşmuştu.¹¹⁸

Suriye-Filistin Cephesi'nde yukarıdaki gelişmeler yaşanırken, İtilaf Devletleri'nin 15 Eylül 1918 tarihinde girişmiş oldukları taarruz neticesinde Bulgar Cephesi çökmüş ve Osmanlı Devleti'nin başkenti tehlike altına girmişti.¹¹⁹ Bu gelişmenin ardından Bulgaristan'ın mütareke imzalamış olması Osmanlı Devleti açısından vaziyeti daha kötü bir hale getirmişti.¹²⁰

Hem Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi hem de Suriye-Filistin Cephesi'nin çökmesi, Osmanlı Devleti ve Osmanlı Genelkurmayı üzerindeki Alman denetimini sona erdirmiştir. Talat Paşa Hükümeti istifa etmiş ve Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulmuştur. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti ise Alman subayları görevden almış ve İtilaf Devletleri ile ateşkes görüşmeleri yapmıştır.¹²¹

30 Ekim 1918 tarihine gelindiğinde Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Bu mütarekenin 19. maddesi hem Alman hem de Avusturya-Macaristan sivillerinin ve askerlerinin Osmanlı Devleti topraklarını terk etmesi; 23. maddesi ise Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri ile olan bütün ilişkilerini kesmesi hakkındaydı. Nitekim bu doğrultuda Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman von Sanders, 31 Ekim 1918 tarihinde grubun emir ve komutasını Mustafa Kemal Paşa'ya devretmişti.¹²² Alman askerleri, 29 Ocak 1919 tarihinde Liman von Sanders'in nezaretinde Alman gemilerine binerek İstanbul'dan ayrılmışlardı.¹²³

Sonuç

¹¹⁵ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, a.g.e., s.533.

¹¹⁶ *Savaşın Güzüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, haz. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, s.108.

¹¹⁷ Eugene, a.g.e., s.417.

¹¹⁸ Emre Saral ve İsmail Tosun Saral, a.g.e., s.307; Atabey, a.g.m., s.86.

¹¹⁹ Sean McMeekin, *Osmanlı'da Son Fasıl: Savaş Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenışı 1908-1923*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.394-395; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt: III, Kısım: IV, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.679.

¹²⁰ Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.8; Bayur, a.g.e., C.III, K.IV, s.679.

¹²¹ Abdürrauf Bey, a.g.e., s.24.

¹²² Emre Saral ve İsmail Tosun Saral, a.g.e., s.307.

¹²³ Erhan Çifçi, *Prusya'dan NATO'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960)*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s.164; Aktaş, a.g.t., s.182-183.

1918 yılında Suriye-Filistin Cephesi'nde Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkinin son derece kötü bir vaziyette olduğu gerek anılar gerekse de İngiliz belgeleriyle açıkça ortadadır. Bu duruma sebep olan gerekçeleri şu şekilde açıklayabiliriz; bunlardan birincisi, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı kurulurken neredeyse tamamının Alman subaylardan meydana getirilmesi idi. Bununla birlikte Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhayn, Türkleşmiş olarak kabul ettiği Almanları maiyetinden uzaklaştırmıştı. Türk ve Alman ilişkilerinin kötü bir hal almasındaki ikinci neden, Falkenhayn'ın Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeye kalkışarak VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın tepkisini üzerine çekmesiydi. Üçüncü neden, Alman askerlerin Türklere karşı sergilemiş oldukları tavırdı. Alman askerleri, müttefikleri konumunda olan Türklere birlikte seyahat bile etmek istememişlerdi. Dördüncü neden olarak, Türk askerlerinin yokluk içinde İngiliz saldırılarına karşı ülkelerini savunurlarken Alman askerlerinin durumlarının çok daha iyi olmasıydı. Kendi ülkelerinde savaşan Türk askerleri maalesef Almanların sahip olduğu imkânlardan yoksundular. Hatta yeterli kıyafete sahip olmadıkları için ölü İngiliz ve Hintli askerlerin kıyafetlerini giymek zorunda kalmışlardı.

Liman von Sanders, Yıldırım Ordular Grubu komutanı olduktan sonra karargâhtaki Türk askerlerinin sayısını arttırmıştır. Ancak İngiliz belgelerine yansıyan olaylardan anlaşıldığı üzere, Liman von Sanders'in bu girişimi Türk ve Alman askerleri arasındaki ilişkiye olumlu herhangi bir katkı sağlamamıştır. 1918 yılında Türk askerleri ve Alman askerleri arasında birçok istenmeyen olay meydana gelmiştir. İngiliz belgelerinde Liman von Sanders'in bu olayları engellemeye çalıştığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

1918 Yılında Suriye-Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubu'nun vaziyeti gitgide kötüleşmiştir. Eylül 1918'e gelindiğinde Osmanlı cephesi, İngilizler tarafından yarılmıştır. Yıldırım Ordular Grubu'nun bu başarısızlığının sebeplerinden birisi olarak, Türk askerleri ile Alman askerleri arasındaki kötü ilişkiler gösterilebilir. Sonuç itibariyle Osmanlı Devleti, bütün imkânsızlıklara ve müttefiki Almanların kendilerine karşı tutumuna rağmen, ellerinden geldiğince ülkesini savunmuştur. Savaşın son aylarına kadar Suriye-Filistin Cephesi'nde kendisinden çok daha geniş imkânlara sahip olan İngilizlere karşı cepheyi tutmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

The National Archives (*TNA*), Kew, UK.

2. Kitaplar

Abdür-rauf Bey, *Binbaşı Abdür-rauf'un Harp Günlükleri: Osmanlı Genelkurmayı'nda Alman Komutanların Emrinde*, haz. Mesut Uyar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

Akbay, Cemal, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Altay, Fahrettin, *On Yıllık Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: III, Kısım: III, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: III, Kısım: IV, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Belen, Fahri, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi: 1917 Yılı Hareketleri IVncü Cilt*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara, 1966.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV ncü Cilt 2 nci Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, haz. Alpay Kabacalı, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Çiçek, M. Talha, *Cemal Paşa Suriye'de: Birinci Dünya Savaşı Yılları*, çev. Fatih Sel, Kronik Kitap, İstanbul, 2020.

Çifçi, Erhan, *Prusya'dan NATO'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960)*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022.

Endres, Franz Carl, *Demir Haç Altında 1914-1918: Dünya Savaşında Osmanlı ve Filistin*, Güray Beken, Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Erickson, J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, çev. Mehmet Tanju Akad, 3. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir, *Yıldırım*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922: Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Guhr, Hans, *Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Güralp, Şerif, *1918 Yılında Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişinde 3 Ncü Süvari Tümeninin Harekâtı*, Yayına Hazırlayanlar Zekeriya Türkmen ve Fatma İlhan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Grübhaber, Gerhard, *Türk Ordusunda Alman Ruhu: Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi*, çev. Bozkurt Leblebicioğlu, Say Yayınları, İstanbul, 2022.

Karasan, Mehmet Dürdali, *Paşam Nereye Kadar Çekileceğiz? Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi Hatıraları*, haz. Şeref Karabağ, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2024.

Kressenstein, Friedrich Freiherr Kress von, *Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk*, çev. Tahir Balaban, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Mirliva Sedat, *Yıldırım Ordularının Bozgunu: Filistin'e Veda*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

McMeekin, Sean, *Osmanlı'da Son Fasıl: Savaş, Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenışı 1908-1923*, çev. Nurettin Elhüseyini, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.

Mühlman, Carl, *İmparatorluğun Sonu 1914: Bir Alman Subayının Gözünden Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi*, çev. Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

Nedim, Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı (1914-1918)*, çev. Abdullah Es, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1995.

Pomiankowski, Joseph, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü: 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, çev. Kemal Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014.

Rogan, Eugene, *Osmanlı'nın Çöküşü: Ortadoğu'da Büyük Savaş (1914-1920)*, çev. Özkan Akpınar, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Sanders, Liman von, *Türkiye'de Beş Yıl*, çev. Eşref Bengi Özbilen, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918), Haz. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

Steuber, Werner, *Cihan Harbi'nde Yıldırım*, çev. Bursalı Mehmet Nihat, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021.

Saral, Emre ve İsmail Tosun, *Türklerle Beraber: Osmanlı Cepheleindeki Avusturya-Macaristan Askerî Birlikleri 1914-1918*, Kronik Kitap, İstanbul, 2020.

Tansel, Selâhattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019.

Uyar, Mesut ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wallach, Jehuda L., *Bir Askeri Yardımın Anatomisi: Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, çev. Fahri Çeliker, 2. Baskı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

3. Makaleler

Atabey, Figen, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 66, Bahar 2020, ss.63-90.

Reyhan, Cenk, "Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)", *Belleten*, Cilt: LXIX, Sayı: 254, Nisan 2005, ss.217-265.

Türkmen, Zekeriya, “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 47, 2000, ss.395-419.

Uyar, Mesut, “Sanders Askerî Yardım Misyonu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 30, 2019, ss.29-84.

Üzen, İsmet, “Birinci Dünya Savaşında Sina ve Filistin Cephesi’ndeki Türk-Alman Subayların Çeşitli Konularda Çatışması (1914-1918)”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 2014, ss.77-100.

Yıldız, Gültekin, “Birleşik Harekât Tecrübesi Olarak Cihan Harbinde Türk-Alman Askerî İttifakı”, *1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak*, Uluslararası Sempozyum, 20-21 Kasım 2014/İstanbul, ed. Zekeriya Türkmen, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmaları Enstitüsü, ss.191-202.

4. Tezler

Aktaş, Hayati, Türk-Alman Askerî İlişkileri (1913-1918), *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 1994.

Şahin, Mustafa, Hasan Tahsin Uzer’in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum, 2010.